

הראב"ע לא שכח!!

~~~~~

על הפסוק: **'ומחיתי את כל היקום' וגו'** (בראשית ז, ד), כותב הראב"ע: **"'היקום' - לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת** [בפסוק (כג שם): **'וימח את כל היקום'**] **וכו' וכו' ומלת 'יקום' - כלל לכל חי שהוא על האדמה"**.

א. רבים מן המפרשים ראשונים ואחרונים, כתבו כי 'שר השכחה' ביקר בחדרו. הם תמהו: כיצד זה, נעלם מהראב"ע פסוק מפורש בתורה בספר דברים (יא, ו), בו מופיעה מלת 'היקום' בנוגע לעדת קרח: 'אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם' וגו'.

ב. אחד מקדמונינו, רבי יוסף אבן כספי (חי לפני כ-700 שנה), בספרו 'עמודי כסף ומשכיות כסף'³ כותב: "הנה הראב"ע אמר בפר' נח: "ומלת היקום לא מצאנוה כ"א בפרשה הזאת". והוא עוד, בפרשת עקב. יש מן החסידים השוטים מבני תורתנו שחושבים להציל את עצמם בדברי תעתועים, ואני אומר: כי שכח זה, כי לא היתה כל המקרא בפועל בשכלו אז!" [וראה להלן (אות ט) מש"כ ר"ש אשתרוק על ריא"כ].

ג. בס' 'מקור חיים' (על פירוש הראב"ע לרבי שמואל אבן צרצה. חי לפני כ-650 שנה. הס' נדפס במנטובה שי"ט). כותב: "וכבר מצאנו מלת 'היקום' בפר' עקב. ואין ספק שזה היה שכחה ממנו ז"ל".

ד. המדקדק רבי אליהו בחור⁴ (נפ' שנת ש"ט) כותב: "והתימא על הראב"ע, שכתב בפרשת נח: 'לא מצאנו היקום' כי אם בפרשה הזאת'. והנה שכתב את 'היקום אשר ברגליהם' בפרשת עקב".

ה. בס' 'מבין חידות'⁵ מצטט את ה'מסורה' כאן וכתב: "'היקום' (ז, ד) - ג' [פעמים] ומלאים. ב', דין, ובפרשה [כאן] כ"ג [פסוק כג להלן] ג', 'ברגליהם' [דברים יא, ו].⁶ והחכם אבן עזרא כתב הכא וז"ל: 'ומלת 'יקום' לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת'. נראה מזה, כי אין אדם צדיק בארץ שלא יחטיא לפעמים. כי מי גדול כמוהו בקי בכל מלה ומלה בפסוקים, ואפילו הכי נשכח ממנו מלת 'היקום' השלישי הנ"ל!"

ו. בס' 'ישרש יעקב' (להגר"י באבאני. נירנברג תקכ"ח עמ' כו) כתב: "מי לנו גדול מהראב"ע, שבאמת גדלה מעלת בחכמת הלשון, ועם כל חכמתו ובקיאותו במקרא שגג לפעמים. אשרי מי ששגגותיו ספורות. כי כתב עה"פ (בראשית ג, יח) 'קוץ ודרדר', כתב: "'וקוץ' – גדול, וקטן ממנו - 'דרדר', והוא לבדו דר, ואחיו נעדר." עכ"ל. והנה שכח 'קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם' (הושע י, ח). ובפר' נח כתב: 'ומלת 'יקום' לא מצאנוה כ"א בפרשה הזאת', ושכח הראב"ע 'ואת כל היקום אשר ברגליהם'."

על "שכחת" "קוץ ודרדר" נאמרו תירווצים רבים. נדון בהם ב'אילן נאה' הבא בעזה"י.

1. הסוגריים המרובעים וההדגשים, מאת העורך. 2. מקצת מן המפרשים הובאו בחומש 'מחוקקי יהודה' בפרוש 'קריני אור' (בראשית שם). 3. על הסי' 'מורה נבוכים' (פפד"מ תר"ח. ח"א פ"ט). צ"ע, על ר"י אבן כספי ודעימיה. **איך ייתכן שראב"ע שכתב מהדורה שנייה לפירושו, לא חזר ותיקן "טעות" זו, עד יומו האחרון?** [אגב נוסף מש"כ תוס' (ב"ב קיג.): "פעמים שלא היו [אמוראים] בקיאים בפסוקים וכן מצינו (בב"ק נד : נה.), 'מפני מה לא נאמר בדברות הראשונות טוב...'. וכו'.]

4. בנימוקיו לשורש 'קום' בס' 'השרשים לרד"ק'.

5. פירוש על 'המסורה' לר"י מהיילברון, (אמ"ד תקכ"ה, בראשית שם). 6. סימן זה נמסר עוד ב'מסורה' להלן (פסוק כג).

ז. הר"ש באבער כותב: "ואין זה פליאה אצלי, שגם הראב"ע ילוד אשה, וזכרנו הטעהו".⁷
ח. בפירוש 'אבי עזר' (על פירוש הראב"ע. לר"ש הכהן ווארשא תר"מ) העיר: "נעלם מן הרב ואת כל היקום אשר ברגליהם שבפרשת עקב".⁸

התמיהה על תמיהתם

שני יקומים!

ט. הרש"ז ווערבולנר⁹ מעיר (ביעמודי כסף) שם המובא לעיל אות ב): "ור' שלמה אשתרוק¹⁰ (בפירושו על ראב"ע והוא בכת"י) כתב וז"ל: "רצה בזה, שלא נמצא מלת 'יקום' על ענין 'בעלי חיים', כי אם על 'נכסיהם', והוא כמו 'הרכוש' הנאמר בפרשת קורח (טז, לב), כי התורה שומרת הטעמים ולא המלות, וכבוד החכם 'אבן כספי' שתמה על ראב"ע, במקומו מונח. כי נראה שהוא כממשש בדעת ראב"ע בזה". [ראה לעיל אות ב].

שני יקומים?

י. בעל 'קרני אור' (בימחוקקי יהודה' שם) חולק עליהם וכותב: "והנה דעתו [של ר"ש אשתרוק] כי יש למלת 'היקום' שתי הוראות, בבראשית יבארו על בעלי חיים, בדברים יבארו על ממונו של אדם המעמידו על רגליו. ועפ"י ביאורם צדקו דברי ראב"ע. ובאמת למותר כל ההצטדקות, כי רואים אנחנו שהראב"ע לא יחלק בין 'היקום' פה, ובין 'היקום' שבפר' עקב. כאן פירש 'ומלת 'יקום' - כלל לכל חי שהוא על האדמה". וכן פירש בפר' עקב, אך שם קיצר בלשונו כדרכו ופירש: 'היקום' - שם כלל, ופירוש, שם כלל לכל חי שהוא על האדמה (כמו שפ"י בבראשית). ודברים שלא עלה על דעת ראב"ע ז"ל, אין לנו לעמל ליתן בפיו. וכן הרד"ק בשרשיו¹¹ שרש 'קום' הביא את 'היקום' שבפר' עקב ופירש כמו שפירש הראב"ע: "מלת 'יקום' - כלל לכל חי שהוא על האדמה", וכן פירש בפירושו על בראשית, ולא חילק ביניהם. וכן פירש ר"ש בן מלך¹² השלשה 'יקומים' כמו שפירש הרד"ק בלא שום חילוק, וכן פירש הרלב"ג. עיי"ש.

"אין לו חבר במקרא" "אין לו ריע במקרא" כ 100 פעם!

יא. יתכן כי כוונת הראב"ע היא, על דרך שהוא מציין (קרוב ל-100 פעם!) את "ההנחות": "אין לו חבר במקרא", ו"אין לו ריע במקרא". לדוגמא: א. "'הלעיטני' - אין לו חבר" (בראשית כה, ל). ב. "'צנומות' - אין לו חבר במקרא" (שם מא, כג). ג. "'כזרע גד לבן' - אין לו חבר במקרא" (שמות טז, לא). ד. "'תנוך' - אין לו ריע" (שם כט, כ). ה. "'וקוץ' - גדול, וקטן ממנו דרדר - והוא לבדו דר כי אחיו נעדר" (בראשית ג, יח). ו. ושם (טז, לג): "'צנצנת' - ואין למלה הזאת חבר". ז. "'מרבכת' - אין לו אח". (ויקרא ו, יד). ח. "'לנתר' - אין לו אח" (שם יא, כא).¹³

יב. תיבת 'תנוך' באה בתורה ז' פעמים נוספות¹⁴ אעפ"כ כתב הראב"ע: "אין לו ריע"! [מובן שלא מסתבר לומר, שראב"ע 'שכח' כל ה'תנוכים', כמו שסבר בעל ספר 'מבשר טוב']¹⁵. וכוונת הראב"ע לומר, כי למלה זו, החוזרת על עצמה כ"פ, אין לו חבר אחר במקרא, במשמעות זו. כך, יש לומר בתיבת 'היקום'.¹⁶
יג. מאידך גיסא, קשה לדייק בדברי ראב"ע רעיון האמור, היות וראב"ע יכול היה להשתמש במטבע הלשון הרגיל אצלו: "אין לו חבר" וכו' וכו'.

7. בקובץ 'הפסגה'. (קובץ ד עמ' 52). ועי' בפירוש 'קרני אור' (בחומש 'מחוקקי יהודה' (בפר' נח שם).

8. תמוה, מדוע כמה מן אלו התמיהים על הראב"ע לא יגעו לחפש בספרים הנזכרים, תשובה לתמיהתם.

9. מו"ל ספר 'עמודי כסף' (הני"ל).

10. ר"ש אשתרוק, חי סביב ה' אלפים קי"ז. [הכת"י הנ"ל נמצא ברשימת 'אוצרות חיים' (לרח"מ. מס' 101).

11. ב'ספר השרשים'. 12. בספרו 'מכלל יופי' (בפר' נח ופר' עקב).

13. ב' מקומות אלו כתב: "אין לו אח", אעפ"י שתיבות אלו באים בתנ"ך בצורות אחרות.

14. שמות (כט, כ), ויקרא (ח, כג), שם (ח, כד), (שם יד, יד), (יד, יז), (יד, כה), (יד, כח).

15. להגר"מ ראטה זצ"ל, (הערות והארות על הראב"ע ירושלים תשכ"ח, פר' תצוה). [אגב, הוא כותב גם, כי ראב"ע 'טעה' (בפר' ויקרא ב, יא) במש"כ: "ויש להם כדמות ראייה בספר עזרא". "וצ"ל בספר דבהי"ב [לא, ה]". ולא זכר כבי' הרב זצ"ל, שלפי מסורת חז"ל כתב עזרא את ספר דבהי"ב. עי' ב"ב (טו).].

16. כן כתב גם ר"א וייזר ז"ל, מהדיר פירוש הראב"ע (ירושלים תשל"ז, פר' נח שם). ועיי"ש שמות (כט, כ).

נוסיף: גם על רבים ממאה הנחותיו "אין לו חבר" וכו' הללו, יצאו עוררין וחזרו לומר "שכח" הראב"ע פסוקים נוספים.

הבהרת דברי הראב"ע על יסוד דברי ר"ש אשתרוק הנ"ל

יד. יוב"ע תרגם (פ' נח) את הפסוק: 'ומחיתי כל היקום אשר עשיתי': 'ואשיצי ית כל גוית אינש ובעיר ארעא'. ובפ' עקב (יא, ו) תרגם את הפסוק: 'ואת כל היקום אשר ברגליהם' - 'וית כל טְרִיטָא דהו עמהון'.

טו. ב'פירוש על יונתן'¹⁷ (ב'חומש מק"ג שם) ביאר: "'טריטא' – יש מפרשים, שהוא לשון 'אוצרות ממון' שאדם משמר אותם שלא יגעו בו, או מלשון 'בית ואהל'. כי תרגום של 'ויצא חצר אדר' (במדבר לד, ד) תרגם יוב"ע - 'טירא אדרא', וכן, 'את כל טירתם' (שם לא, ו) – '[יובתי טירוניהון]', וכו'. ויש שרוצים להגיה כאן - 'וית כל יקומא דהו עמהון' [כתרגום אונקלוס כאן]. ומביאים ראיה מספר 'הערוך' בערכו [הכוונה היא לערך: 'טר'] שכתב אחר זה [= אחר התיבה 'טר'], 'להיכן גולין [מכות י]. 'ערים הללו, אין עושין] לא טירים גדולים ולא כרכים קטנים אלא עיירות בינוניות'. פירוש, כרכים קטנים וחזקים. תרגום 'בחצריהם ובטירתם' [בראשית (כה, טז)]: 'בפצחיהון ובכרכיהון', ולכן מתרגם על 'אהל' - 'טירתא' וכו'.¹⁸

טז. אכן, דברי יוב"ע בלשון המדרש הם מעוגנים. מובא ב'בראשית רבה' (לב, ה): "'ומחיתי את כל היקום' - ר' ברכיה אמר, 'קיומיה'. ר' אבון אמר, 'יקומיניה'. ריש לקיש אמר, זה 'קין'".¹⁹ וכו'. עיי"ש.

יז. ב'פירוש מהרז"ו' (שם) כתב: "'קיומיה' - שהברואים הם מקיימים את הארץ וכו'. 'יקומיניה' – הממון, וכמ"ש בהדיא לעיל (פ' כח, ז). וכן דרשו 'במד"ר' (פ' יח, יג) 'ואת כל היקום אשר ברגליהם' - זה הממון שמעמיד את האדם על רגליו. ודרש כאן מדלא קאמר 'את כל חי'. וביקהלת רבה' (עה"פ: 'אם יוליד איש מאה' ו, ג) – '[ו]ימח את כל היקום' - מהו 'היקום' - 'קיומא' - ר' אבון אומר 'אוקימיני' [יבוננו ומעמידו, – ואלה הם בני האדם]. 'מתנות כהונה' (שם).²⁰ ר"א אומר, 'היקום' הוא הממון שמעמיד". וכו'.

בשבת (קג:) מבואר, כי 'יקום' דפרשת נח, היינו 'כל חי'. ובסנהדרין (קג:) מבואר, כי 'יקום' דפרשת עקב, היינו 'רכוש ומטלטלין'. עיי"ש.

יח. גם מתוך פרש"י נראה לכאורה, שסובר כדברי יוב"ע, כי בפרשת נח לא פירש ולא כלום על מלת 'היקום', אולם בפר עקב הביא דברי חז"ל: "'ואת כל היקום אשר ברגליהם' - זה ממנו של אדם שמעמידו על רגליו". הרי שגם לפי דבריו, לכאורה, שתי משמעויות ל'יקום'.

יט. ראב"ע בעצמו, בפרשת עקב מפרש: "'היקום' - שם כלל", ולא הוסיף בדבריו: "כלל לכל חי" כמו שכתב בפרשת נח. וכמו שכתב (במדבר לא, יא): "'ואת כל המלקוח' - שם כלל לאדם ולבהמה". וכאן הכוונה לכל הרכוש. [ודלא כמ"ש ב'קרני אור' המובא לעיל].

מסורה גדולה וקטנה

כ. ראב"ע השתמש תדיר ב'מסורה גדולה וקטנה', שהביאו – פעמיים - בפרשת נח ג' מקומות הנ"ל, ולא יתכן אם כן, כי נעלם ממנו הפסוק בדברים.²¹

17. ב'חומש מקראות גדולות' (שם).

18. בס' 'הערוך' לפנינו הלשון שונה במקצת ועי' בכ"ז ב'ערוך השלם' (שם). ועיי"ע בזה בס' 'המלואים או משביר חדש' – (לס' הערוך) לר"י שיינהק, ערך 'טריטא' שהעיר: כי "'טריטא' ענינו 'נדנוד' (= "בעוועגליך"), פירוש, חפצים מתנועעים כבעלי חיים ושאר מטלטלין" עיי"ש. אגב, ישל"ע מדוע 'פירוש יונתן' לא הזכיר את תרגום יוב"ע בפ' נח. וראה לעיל. ובחומש 'מקראות גדולות' (יעוז והדר' פ' נח ועקב) מביאים גירסא: 'וית כל ביריטא' במקום 'טריטא', עיי"ש.

19. וב'פירוש מהרז"ו' (שם): "קין חי אלף ותרניין שנה, עד המבול. תשכ"ו שנה יותר מאדה"ר".

20. עי' במפרשים שם.

21. כלעיל אות ה.

טעות הבחור הזעזער?

כא. בס' 'בן ימיני' (על פירוש הראב"ע. לרבי בנימין זאב. וינה תקפ"ד. שנדפס בהסכמותיהם של מרנן זיע"א. ה'ברוך טעם' והחת"ס) כתב: "מש"כ הראב"ע 'כי אם בפרשה הזאת'. נשמטו תיבות: 'ובפרשת עקב'. ואין ראוי לייחס שכחה לגברא רבא דכוותיה, כמו שחשב המפרש 'מקור חיים' [ראה לעיל באות ג]. וגם בעל 'מבין חידה' [ראה לעיל באות ה]. ושגיאות כאלה עצמו מספר. ואין לתלות בבעל הספר, כ"א במדפיסים ובמעתיקים".

כב. בס' 'באר יצחק' (על פירוש הראב"ע. ליוורנו תרכ"ד) העיר: "'ומלת 'היקום' לא מצאנוה כי אם בפרשה' כצ"ל! פירוש - לא מצאנוה בנביאים וכתובים. ולא גרסין 'בפרשה הזאת'. כי בפרשת עקב כתוב 'ואת כל היקום'. וחלילה שנאמר על הרב ששכח פסוק שבפרשת עקב!"

כג. בס' 'עזרה להבין' (על פירוש הראב"ע. לר"י מלר. ברדיטשוב תרנ"ז). כתב בדומה: "אולי צ"ל: 'כי אם בפרשה הזאת ובפרשת עקב'".

כד. בס' 'חשוקי כסף' (להגר"מ סילבר. ירושלים תרצ"ו עמ' פט), מבאר כוונת הראב"ע כך: לא מצאנוה כ"א בפרשה הזאת, ולא בפרשת בראשית! ובאותו העניין שאמר שם (ו, ז): 'אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה' וגו'. לא הזכיר שם את המלה 'יקום', ולא אמר: 'אמחה את כל היקום' כמו שנאמר ג"כ בפסוק (כג) 'וימח את כל היקום וגו' מאדם עד בהמה'. ובאמת, הכתוב שלפנינו מקביל לאזהרת מחיית האדם שבשלהי בראשית, שהזכיר שם 'את האדם' תחת 'אמחה את כל היקום', וע"ז מתפלא הראב"ע, שלא מצא את המלה הזאת שם בפרשה, כ"א בפרשה הזאת!"

כה. ב'פירוש יונתן'²² מבאר: "נשמטו אלו תיבות, וצ"ל: 'כי אם בפרשה הזאת ובפרשת עקב'".

כו. ראב"ע כותב כ"פ את הביטויים: "לא מצאנוה", ו"חוץ מהפרשה הזאת". ויש לברר.

"שר השכחה" לא היה עם רבינו אברהם אבן עזרא

כז. הראב"ע (יונה א, א ועוד כ"פ) כותב כמה מלים הסותרים את כל דברי התמהים עליו: "כאשר חיפשתי בכל המקרא²³ לא מצאתי מלת 'בריחה' וכו'. עיי"ש בהמשך דבריו.

כח. הראב"ע בפירושו, כותב פעמים רבות על המפרשים שקדמוהו ועל המפרשים בני זמנו: "והנה שכח", וכן "והנה שכחו".

כט. כיצד יתכן שראב"ע, שכתב גם מהדורה שניה - "הפירוש הקצר" לפירוש, לא חזר ו"תיקן" "טעות" או "שכחה" זו, עד סוף ימיו²⁴

הרי לנו, כי "שר השכחה" לא היה עם רבינו אברהם אבן עזרא בשעה שפירש פרשת נח, כשם שלא בא לבקרו בבארו מלת 'תנוך' ועוד.²⁵

²². לעיל בדבריו (באות טו).

²³. כ"כ הראב"ע עוד כ"פ. א. "כאשר חפשתי בתורה, מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה". (שמות יב, מז). ב. "לא תענה" - שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר 'עד שקר' ולא אמר 'עדות שקר'. (שם כ, יג). ג. "פעמותיו" - חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק מלי רגלי. (שם כה, יב). ועוד.

²⁴. לעיל הערה 3.

²⁵. וראה הסבר נוסף על האמור, בקובץ 'תורה מצינ' (שנת תרס"א. שנה ו חוב' ד סי' ח).